

U potrazi za smislom života. Misaoni put filozofa Stjepana Zimmermanna od skepticizma do vjere

IVAN MACUT

*Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
ivanmacut@libero.it*

UDK 1(091)(497.5)''19''
1Zimmermann, S.
1:2
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 22. 12. 2021.
Prihvaćeno: 22. 2. 2022.
[https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1\(95\).5](https://doi.org/10.52685/pihfb.48.1(95).5)

Sažetak

Uz uvodne napomene i zaključne napomene, ovaj je rad podijeljen na dva poglavlja. U prvom poglavlju pod naslovom *U potrazi za smislom života* istražuje se Zimmermannova potraga za smislom života u njegovom mladenačkom razdoblju. Zimmermann je nedvojbeno prošao put od skepticizma do vjere, a na tom putu od velike su mu pomoći bile filozofija i teologija. Važna pitanja na koja je naš filozof tražio odgovor glase: otkuda i čemu, a ta su pitanja usko povezana uz nazor na svijet i ispravnost toga nazora. U drugom poglavlju rada koji je naslovljen *Pronađeni smisao života* prikazuje se kako je Zimmermann uz pomoć skolastičke filozofije pronašao važne odgovore na svoja mladenačka pitanja i traženja. Konačno, život svoj puni smisao, prema Zimmermannu, dobiva isključivo u Bogu koji je stvorio i svijet i čovjeka, tj. u teističkom nazoru na svijet, a nasuprot materijalističkom kojega Zimmermann odlučno odbacuje i drži pogrešnim. Zaključak je rada da potraga za smislom mladog Zimmermanna u svojem središtu sadrži spoznajni problem.

Ključne riječi: Stjepan Zimmermann, filozofija, skepticizam, vjera, teizam, Bog

Uvodne napomene

Hrvatski filozof Stjepan Zimmermann (1884 – 1963) bez ikakve dvojbe ulazi u krug naših najznačajnijih filozofskih pisaca 20. stoljeća.¹ Svojim vr-

¹ O Zimmermannu smo do sada pisali više puta: Stjepan Zimmermann, u: Ivan Macut, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta 1874. do osnutka Nezavisne Države*



snim polemičkim filozofskim studijama o Kantovoj filozofiji,² o problematici slobodne volje,³ o skolastičkoj filozofiji,⁴ o filozofiji⁵ i smislu života,⁶ njegova filozofska promišljanja o društvu,⁷ a na poseban način filozofska djela o noetici⁸ i kritici subjektivističkih i idealističkih vrijednosti ljudske spoznaje,⁹ ulazi u krug naši najvršnjih filozofskih radnika prošloga stoljeća¹⁰ čiji život i rad, unatoč

Hrvatske 1941. (Split: Služba Božja, 2018), pp. 307–342.: »Stjepan Zimmermann (1884. – 1963.)«, u: Ivan Macut, *Filozofija u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj* (Zagreb: Školska knjiga, 2017), pp. 121–156. Napominjemo da smo objavili i Zimmermannov rukopis pod naslovom *Znanje i vjera* te napisali i uvodnu studiju u njegov život i djelo, a na poseban način uvod u taj do tada neobjavljeni rukopis. Usp. Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, Ivan Macut (prir.) (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2020).

² Stjepan Zimmermann, »Znanje i vjera u Kantovoj filozofiji«, *Bogoslovska smotra* 5/1 (1914), pp. 13–29.; Stjepan Zimmermann, *Kant i neoskolastika I.* (Zagreb: Narodna prosvjeta, 1922); Stjepan Zimmermann, *Kant i neoskolastika II.* (Zagreb: Narodna prosvjeta, 1923).

³ Stjepan Zimmermann, »O slobodnoj volji«, *Bogoslovska smotra* 6/1 (1915), pp. 37–54.; Stjepan Zimmermann, »O slobodnoj volji«, *Bogoslovska smotra* 6/2 (1915), pp. 153–173.; Stjepan Zimmermann, »O slobodnoj volji«, *Bogoslovska smotra* 6/3 (1915), pp. 275–287.; Stjepan Zimmermann, »O slobodnoj volji«, *Bogoslovska smotra* 6/4 (1915), pp. 343–363.

⁴ Stjepan Zimmermann, »Savremeni razvitak skolastičke filozofije (s osvrtom na literaturu zadnjeg desetljeća)«, *Bogoslovska smotra* 11/2 (1923), pp. 129–150.

⁵ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života* (Zagreb: Narodna tiskara, 1941).

⁶ Stjepan Zimmermann, *Smisao života* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1944). Zanimljiva je Zimmermannova tvrdnja iz pogovora ove knjige: »Ovom se knjigom svršava moj životni posao na području filozofije«.

⁷ Stjepan Zimmermann, *Kriza kulture* (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 1943).

⁸ Stjepan Zimmermann, *Opća noetika* (Zagreb: Zbor duhovne mladeži zagrebačke, 1918).

⁹ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 523: »Ne mogu se dakle s filozofijskog gledišta prihvatiti, ali se jednako ne mogu ni zabaciti metafizički ideali života, dok na prvom mjestu nije raščišćeno pitanje o vrijednosti spoznaje. Jer ideali, bili oni koji mu drago, moraju da budu od nas spoznati; a da li je uopće moguće ili logički opravdano da tražimo ideale izvan ili iznad iskustvenog znanja, zavisi dakako od toga, da li je ono jedini izvor istine i da li je prema tome spoznaja istine ograničena samo na ono, što nam je dano u iskustvenom životu. I sa pozitivističkog se stajališta govori o idealima života, jer svaka filozofija, ne samo metafizička i skolastička, iznosi i neke poglede na ciljeve ili ideale života. Filozofija se po tome i razlikuje od drugih znanosti, što nastoji da u život čovjeka unosi izvjesnu tendenciju, koja ga upravlja prema postavljenim ciljevima života«.

¹⁰ Ivan Macut, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta 1874. do osnutka Nezavisne Države Hrvatske 1941.*, p. 342: »Nijedan objektivni istraživač hrvatske filozofske baštine Zimmermannu neće zaniijekati iznimno mjesto koje unutar nje zauzima. Među crkvenim filozofima na području noetike ali i šire kod nas do danas nitko ga nije nadmašio. O mnogim filozofskim problemima raspravljao je ozbiljno i utemeljeno«.

relativno dobroj znanstvenoj obrađenosti,¹¹ ipak nisu do kraja osvijetljeni, a, rekli bismo, na neki način niti zaokruženi.

Zimmermannov filozofski rad tema je koja zaokuplja brojne naše istraživače. Budući da mu je filozofski opus velik kako brojem radova, a tako i raznolikošću tema, i istraživači su raznoliki. Sve ovo pomaže da se raznoliki filozofski opus te koji su utjecaj na njega imali pojedini filozofi svjetskog glasa iznese na vidjelo dana. Ipak, uz sav njegov filozofski rad, rekli bismo intelektualnu stranu njegova života, ne smijemo zaboraviti da je Zimmermann bio i katolički svećenik i ovo je po nama, uz njegov intelektualni rad, iznimno značajna činjenica koju ne smijemo olako ispuštati iz vida. Držimo da ne bi bilo moguće u cijelosti proniknuti i ući u Zimmermannovo filozofsko stvaralaštvo ukoliko bismo ga promatrali neovisno od njegove vjerske strane, tj. kada bismo zanemarili činjenicu da je bio katolički svećenik.¹² »Tijekom cijelog tog razdoblja pratila ga je oštra oporba koja je podcjenjivala ili skolastiku kao legitimni filozofski pravac, ili njega kao svećenika i znanstvenika«.¹³

Za vrijeme svojega mladenačkog života Zimmermann je proživljavao određene unutarnje krize, a te su krize bile usko vezane uz pitanje o istini¹⁴ i o smislu života.¹⁵ To pitanje o istini neminovno sa sobom veže i pitanje o istinitosti kršćanskog vjerskog učenja. U tom kontekstu javlja se i pitanje o filozofiji koja možda posjeduje puninu istine, samo ju treba pronaći. Ova njegova lutanja i

¹¹ Ivan Čehok, »Stjepan Zimmermann«, u: Franjo Zenko (ur.), *Novija hrvatska filozofija, Hrestomatija filozofije*, sv. 10 (Zagreb: Školska knjiga, 1995), pp. 289–303.; Ivan Čehok, *Filozofija Stjepana Zimmermanna* (Zagreb: Biblioteka filozofska istraživanja, 1993); *Život i djelo Stjepana Zimmermanna. Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog 5. listopada 2000. u Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti*, Vladimir Stipetić (ur.) (Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2002); Ivan Tadić, *Filozofska misao Stjepana Zimmermanna. Izabrani vidovi s bibliografijom* (Split: CuS, 2010).

¹² O tome upućujemo na rad: Dario Škarica, *Stjepan Zimmermann – život, djelo i noetika*, u: Stjepan Zimmermann, *O biti spoznaje* (Zagreb: Matica hrvatska, 2013), p. 248. Također i njegovo imenovanje redovitim članom Hrvatske Akademija Znanosti i Umjetnosti izazvalo je kraću polemiku. Usp. Dario Škarica, *Stjepan Zimmermann*, p. 249.

¹³ Ivan Macut, *Hrvatska filozofija od obnove Zagrebačkog sveučilišta 1874. do osnutka Nezavisne Države Hrvatske 1941.*, p. 321.

¹⁴ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 51: »Savjesno tražiti istinu, zadatak je misaonog čovjeka«.

¹⁵ Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, p. 210: »Borba skepse o Bogu bila je najdublja i najtrajnija, pa i najstrašnija. Počela je mojim stupanjem u bogosloviju i kadgod me progonila do ludila, izmučivši me danju i noću kroz mnogo godina. To nije bila čežnja za istinom bez veze sa životom, nego sam upravo proživljavao ovo pitanje: 'Ima li smisla živjeti?' neobuzdanom se snagom zarinula u dušu misao o bezvriednosti življenja i kao da me uporno vukla pred neki ponor«.

traženja Zimmermanna su vodila i gurala da na intelektualnom planu istražuje i traga za tom istinom koja će mu donijeti nutarnji mir. Konačno, nakon višegodišnje nutarnje duhovne i intelektualne borbe i intelektualnog traganja za puninom filozofske spoznaje, Zimmermann je došao do sigurnog zaključka: kršćanstvo posjeduje puninu istine, a ta punina objavljena je u Isusu Kristu koji je Sin Božji.

U ovom radu želimo поближе osvjetliti to Zimmermannovo traganje i pokušati dokučiti motive i sumnje koje su ga na tom misaonom hodočašću od skepticizma do vjere vodili. Ono što je već sada sigurno, njegovo traganje i skepticizam nisu bili povezani uz bezobzirno odbacivanje vjere i pojedinih kršćanskih vjerskih istina te priklanjanje agnosticizmu ili ateizmu. Njegovo je traganje bilo povezano uz istinsko i nutarnje traganje za pravom istinom – puninom istine – koja čovjeku u konačnici jedina može donijeti smisao u život i dati nutarnji mir. Zimmermannovo traganje bilo je u svojoj biti filozofsko traganje usko povezano uz pitanje mogućnosti spoznaje.¹⁶ »Posmrtno sretan život s Bogom životni je cilj odnosno njegova svrha – rezultat je to Zimmermannove teističke filozofije <...>. Za sada istaknimo to da filozofija, prema Zimmermannovu mišljenju, ima svoj razlog opstanka u prvom redu kao ona znanost koja je usko povezana s određivanjem svrhe i vrijednosti ljudskoga života. <...> U tom smislu možemo reći da je za njega noetika u prvom redu svojevrsan uvod, tj. preduvjet neophodan na putu potrage za smislom života«.¹⁷

1. U potrazi za smislom života

Stjepan Zimmermann ulazi u krug ne tako brojnih naših crkvenih filozofskih pisaca koji su se za života osvrnuli detaljno na svoj život, a donekle i

¹⁶ Središnji problem Zimmermannovog filozofskog stvaralaštva, na neki način, bio je povezan uz problem spoznaje. Naravno, noetika se tim pitanjem bavi na poseban način. Dario Škarica, »Zimmermannova kritika skepticizma«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 30/1–2 (2004), p. 150: »Problem logički sigurnih spoznaja i znanstvene sigurnosti – postoje li ili ne postoje i jesmo li ih kadri steći – ishodišni je problem Zimmermannove noetike, jer ona nema što dalje istraživati utvrdimo li da logički sigurnih spoznaja nema i da ih ne može biti. <...> Dilema između skepticizma i dogmatizma za Zimmermanna je prva, polazna, ishodišna dilema cijele noetike«.

¹⁷ Mihaela Lovrić, »Zimmermann o spoznaji istine«, *Filozofska istraživanja* 32/3-4 (2021), p. 500.

stvaralaštvo.¹⁸ Studirajući njegova objavljena djela,¹⁹ dolazimo do nedvojbenog zaključka da je Zimmermann prošao određeni put i to od skepticizma do vjere, a na tom putu od neizmjerne su mu pomoći bile filozofija²⁰ i teologija; dvije discipline, barem na primjeru Zimmermanna i njegova stvaralaštva, međusobno usko povezane.

Na početku Zimmermannova traganja stoje dva pitanja: otkuda i čemu?²¹ Ova dva pitanja usko su povezana uz nazor na svijet i njegovu ispravnost: koji je nazor ispravan? Nemogućnost pronalaska u tom vremenu dovoljno zadovoljavajućih odgovora na postavljena pitanja, dovela ga je do toga da životu više nije mogao pronaći smisao, a samim time oduzimala mu je i snagu za daljnji život. Otkuda i čemu, pitanja su koja su za njega bila od presudnog egzistenci-

¹⁸ Kada je riječ o Zimmermannovom stvaralaštvu onda on jasno kaže kako nije zabrinut za to hoće li nakon njegove smrti njegov rad biti u dovoljnoj mjeri priznat te priznanje nakon smrti nije bio niti povod njegova filozofskog stvaralaštva. Svoj rad on sam ocjenjuje samostalnim, a u velikoj mjeri pokretale su ga teške sumnje i traženje odgovora na najdublja pitanja čovjekova života. Nedovoljno zadovoljavajući odgovori koje je u literaturi pronalazio za Zimmermanna su bili snažan poticaj na osobno istraživanje. Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija* (Zagreb: Izdanje Velebit, 1945), p. 52: »Moj rad je izraz vlastitih pogleda, dugotrajnim razmišljanjem stečenih spoznaja, u kojima se sustavno izgrađivao moj nazor o svijetu i životu. Može taj nazor, kao skup gotovih spoznaja, i ne biti sasvim nov; nije izključena mogućnost, da postoji nazor, koji izriče objektivnu istinu, pa će se onda naše zajedničko nastojanje u traženju istine sastati u jednom istom nazoru. Ali gotovo se nazor ne pronalazi kao neka izgubljena stvar, nego se postizava naporima spoznavanja, a tim se putem i očituje iztraživačka samostalnost. Osvietliti taj put značilo bi odgovoriti na pitanje o znanstvenoj vrijednosti moga rada«.

¹⁹ Ovdje treba istaknuti kako i u njegovim djelima koja su ostala u rukopisu, na primjer rukopis *Znanje i vjera* koji smo objavili, postoje mjesta na kojima se osvrće na svoj životni put i životno traženje odgovora i smisla života.

²⁰ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, pp. 517–518: »Mi možemo živjeti i bez filozofije, ali bez nje ne možemo znati zašto živimo. A po tome i jesmo voljno slobodna bića, što se ne zadovoljavamo životom kao gotovom činjenicom, koja nam je od prirode dana, nego tražimo njezino opravdanje i hoćemo život kao zadatak. Samo je onaj vrijedno živio, tko je našao i proveo životnu svoju zadaću, a još i filozofijski je živio, tko je tu zadaću znao opravdati nazorom o životu. <...> Jer nikoja nam znanost osim filozofije ne otkriva najveću tajnu: pitanje o smislu života. Bez odgovora na to pitanje ne možemo živjeti kao misaoni ljudi; u odgovoru, i to samo u jednome, nalazi se istina o našem životu«.

²¹ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 53: »To nije sada moja naknadna konstrukcija, jer se dobro sjećam onog duševnog stanja, koje se razvilo iz tih pitanja«. U rukopisnom djelu *Znanje i vjera* Zimmermann je o ova dva pitanja ('otkuda' i 'čemu') zapisao: »To je nacrt istraživanja o filozofijskom i kršćanskom smislu života. Otkuda nam je život i čemu (zašto) živimo? Koji je izvor (uzrok) života i koja svrha (cilj)? Na ta odvjekovna pitanja misaonog čovjeka traži razum odgovore, koji se kršćanskom religijom potvrđuju i upotpunjuju«. Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 55.

jalnog značenja na način da su ga promišljanja o njima, te nemogućnost nalaska odgovora, dovela skoro do oduzimanja vlastitog života²² ili samoubojstva.²³ Početke zbunjenosti kod Zimmermanna pronalazimo kada je, prema njegovom svjedočanstvu, od jednog maturanta čuo riječi da se Boga ne može dokazati, a to je dokazao najveći filozof Kant.²⁴

»Ne mogu zaboraviti potlačenost dojma, što su ga te riječi učinile na me. Bile su tako uvjerljivo izrečene, da se u meni kao nešto srušilo i kao da se u temelju potreslo nešto, za što nisam ni znao, da mi služi uporištem života. Da imam nešto veliko u sebi, spoznao sam tek u času, kad sam osjetio, kao da to gubim, kao da mi se izmiče tlo izpod nogu.«²⁵

Susret s ovom izjavom doveo je mladog Zimmermanna do toga da je počeo preispitivati i tu misao o nemogućnosti dokazivanja Boga, ali počeo je i kopati po sjećanju tražeći tko se tim dokazivanjem bavi. Njegov je zaključak bio sljedeći: sam nije znao dokazati Božju opstojnost,²⁶ a drugi s kojima se susretao (na primjer vjeroučitelji) nisu to činili. Ovo ga je dovelo do toga da je s nutarnjim bolom i velikim duševnim nemirom morao zaključiti kako kršćanski vjeronauk nema smisla.

²² Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, p. 4: »Bio sam na raskršću: živjeti – ne živjeti; i na tome je raskršću izraslo pitanje ‘zašto živjeti?’ Izniklo je duboko u duši i vraćalo se to pitanje mnogoput u životu, kadgod sam po nečemu uočio ili kad mi je svjestito postalo, da život svršava, da ima granicu, gdje prestaje, - i tu granicu zovemo smrt. Nisam se nikad ustručavao da činjenicu smrti sam sebi iskreno priznam i svakodnevno na nju mislim: ja ću umrijeti – i zašto da to sebi tajim?«.

²³ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 53: »Kažem li, da je to stanje očaja graničilo s promišljanjem na samoubojstvo, moglo bi to izgledati kao afektacija ili kopiranje, ali znam, da mi je uvjerenje o bezsmislenosti života oduzimalo i posljednje snage u podržavanju volje za život«.

²⁴ Šok koji je kod Zimmermanna izazvala ova tvrdnja u odnosu na Kanta i njegovo dokazivanje da se Boga ne može dokazati, ne samo da kasnije nije stvorila negativan stav i odbijanje uopće Kanta i njegove filozofije, nego, štoviše, Zimmermann je gotovo cijeli svoj život posvetio proučavanju – i naravno kritičkom dijalogiziranju – s Kantom i njegovim filozofskim stavovima. Smatramo da nema niti potrebe navoditi sva Zimmermannova djela u kojima studiozno iznosi i polemizira s Kantovom filozofijom.

²⁵ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 57.

²⁶ Ovdje se ne radi o Zimmermannovom naknadnom pretjerivanju na način da bi želio dobiti na teatralnosti ili pobuditi pažnju čitatelja, nego se radi o tome da ga literatura koju je u to vrijeme čitao – radi se o 1903. godini kada je bio maturant – a kojoj, kako sam priznaje, ‘umno nije bio dorastao’, izazvala je u njemu određene duševne patnje. Temeljno je pitanje glasilo: koji je pogled na svijet ispravan: monistički (materijalizam) ili teistički (kršćanstvo)? »Zajedno s Faustom, Manfredom, Božanstvenom Glumom čitao sam Marxa, Krafft-Eblinga, Haeckela, brošire pokreta za ‘etičku kulturu’ i Peschove Welträsele«. Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 53.

»Ostao sam bezpomoćan, tražeći izlaz iz tjeskobnog stanja. Spontano mi se nametnuo paradoks: usrdnom sam se molitvom obratio Bogu, neka mi pomogne, da bih ga mogao i dalje u sebi zadržati; neka mene ostavi, ako ga i ne znam dokazati.«²⁷ Glavni problem bio je duboka sumnja koja se uvukla u njegov život. Naime, sve ono što je vjerovao, dovedeno je u pitanje jednom jednostavnom tvrdnjom. O toj sumnji sam Zimmermann svjedoči kada piše: »Ali iskra je sumnje bila ubačena u moju dušu i tinjala je cijelo vrijeme kasnijeg očekivanja izlaza iz tmine. Živa želja za svjetlom spoznaje pokrenula me u sjemenište²⁸ <...>. Čekao sam na teologiju kao na spasenje i dočekao je – ali bez spasenja.«²⁹

Ulaskom u bogosloviju i početkom studiranja teologije, za Zimmermanna nije značilo misaono olakšanje, nego upravo suprotno. Naime, ključna pitanja bila su Božja opstojnost i njegova osobna ovisnost o Bogu. Istražujući literaturu – materijalistički pogled na svijet³⁰ – logički je dolazio do toga da čovjek potječe od majmuna, pa se postavilo i pitanje da li je i majmun stvoren ili pak postoji oduvijek. Jedini uvjerljiv odgovor za Zimmermanna na ovaj logički niz glasio je: »Da na to pitanje ne možemo odgovoriti, to mi je izgledao najuvjerljiviji odgovor.«³¹ Budući da je filozofija za Zimmermanna bila više poziv nego samo izvanjsko spekuliranje, naizgled nemogućnost odgovora nije mu bila dovoljna. Sigurnost kako postojimo ja i svijet, dovodila ga je do pitanja postoji li onda i Bog?³² Pitanje je također trebamo li mi kao ljudi uopće i znati odgovor na to pitanje i, na koncu, što odgovor na to pitanje uopće treba značiti za moj osobni život? Zimmermann je znao da se u kršćanstvu nalazi ispravan odgovor na ovo pitanje, ali nije ga mogao sebi približiti i učiniti ga istinski svojim odgovorom jer ga je intrigirao i materijalizam kao onaj koji nudi odgovor na ova pitanja.³³

²⁷ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 58. Ibid., p. 58: »Sve mi se kršćanstvo kao razplinilo zbog nepoznatog onog filozofa (Kanta)«.

²⁸ Na jednom mjestu Zimmermann o školstvu onoga vremena, ali i o sjemeništu, na dosta kritički način piše: »Ukratko, škola je bila bez unutarnje suvislosti s razvojem dječaćkom i mladenačkog života. Bila je više mučilište nego učilište i odgajalište, a to vrijedi dobrim dielom i za sjemenišni život«. S. Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 70.

²⁹ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 59.

³⁰ Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, p. 201: »To je doba (bogoslovija, op.a.) bilo objednuto uvjeravanjem samoga sebe o izpravnosti *materializma*. Život ugasne, čovjek umire – i nema ga. Na to sam neprestano mislio: nema ga. Prije ili kasnije, ne će me više biti. Čemu sam ja tu? Što me može smiriti, da budem zadovoljan? Jedino užitak, koji sam više naslućivao, nego što bih ga poznavao, i ako me je prirodna sklonost za njim izpunjala neutaživom žedom«.

³¹ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 54.

³² Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 497: »Od svih pitanja zanimalo je filozofe oduvijek i u prvom redu pitanje, da li postoji Bog. Tražiti odgovor na ovo pitanje znači filozofirati o Bogu. To je bio i danas jest osnovni problem filozofiranja«.

³³ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 55: »Tako su se u meni probijale prve klice filozofiranja. Kao u labirintu, nazrieval sam u njima neku stravičnu tajnovitost

Ova su ga pitanja mučila, kako sam svjedoči, jer se ovdje radi o smislu života, a to je temeljno pitanje svakog misaonog čovjeka. To je u biti polazište i utok svih naših razmišljanja. Barem za Zimmermanna.

Zimmermann se nadao da će mu studij teologije pomoći u traženju odgovora na ova pitanja. »U toj sam alternativi (kršćanstvo ili materijalizam, op.a.) zarana (početkom bogoslovije) uvidio put budućeg iztraživanja. Škola mi nije davala dovoljnog uporišta;³⁴ filozofije bijaše premalo,³⁵ sama teodiceja nije obuhvatila sva pitanja, a bez toga je i apologetsko opravdavanje kršćanstva bilo bez temelja«. ³⁶ Zimmermann je bio uvjeren kako kršćanstvo, kao mogući odgovor na njegova pitanja, treba povezati uz filozofiju te je »<...> pristanak uz kršćanstvo zavisao od filozofijskog nazora o svietu i životu«. ³⁷ Zimmermannu je, s jedne strane, bilo jasno kako bez spoznaje o Bogu ne može biti niti spoznaje o kršćanstvu, međutim, s druge strane, nije znao na koji način povezati sva ova pitanja koja su ga mučila s kršćanstvom.³⁸ Možda je Isus Krist bio samo socijalni reformator, razmišljao je, ali opet, on sam svoje učenje povezuje s vjerom u Boga. Studij teologije ne samo da Zimmermannu nije pomogao u traženju odgovora nego mu je još i više potaknuo neke nove sumnje u odnosu na kršćansko vjerovanje.³⁹ Iako je Zimmermann studij teologije prikazao u do-

života. Kroz nekoliko sam godina osjećao sklonost bjehu pred životom, neki nagon k nihilizmu. Podržavala me još jedino žudnja za svjetlinom izlaska – na jednu ili na drugu stranu, pa da onda krenem među ljude propovijedati pobjedu istine. Hoće li to biti materijalizam ili kršćanstvo«.

³⁴ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 59: »Knjige sam gutao, napose apologetsku literaturu. Čitave sam noći prosjedio u postelji razmišljajući. I pod svakidanjem sam dačkom misom čitao; savjest sam si umirio time, da tražim Boga. Odnokuda sam nabavio Reclamovo izdanje Kanta; bio mi je oduzet od sjemenišnog poglavara, kad me je zatekao kod lektire u jednom zakutnom hodniku, u sumraku«.

³⁵ Zimmermann o nedostatku filozofije u bogosloviji na jednom mjestu kaže sljedeće: »Sustavna nadogradnja u bogosloviji ostala je torzo, gdje su manjkali filozofski temelji«. Ibid., p. 70.

³⁶ Ibid., p. 55.

³⁷ Ibid., p. 55.

³⁸ Ibid., p. 56: »<...> nisam bio na čistu – na početku bogoslovije, gdje se susretam s problemom kršćanstva«.

³⁹ Na jednom mjestu Zimmermann vrlo oštro progovara o krivnji knjiga i predavanja koja ne pomažu mladim ljudima u religijskoj izgradnji: »I danas držim, da školske knjige i nastavnici snose dio krivnje za to, što se ne postizavaju pozitivniji rezultati u religijskoj izgradnji mladoga čovjeka. <...> Najviše je manjkavosti u samoj metodici poučavanja. Daleko je od života, a pod »životom« razumievam ovdje konkretni način, kako problemi oživljavaju u mladenačkoj duši prema njezinu zanimanju, prema sposobnosti razumievanja i zahtjevima obćeg odgajanja. Nedostaci izviru i odtuda, što se osnovnim problemima posvećuje kadšto manje pažnje nego nebitnim pitanjima. Školsko se gradivo predaje dociranjem abstraktno, namjesto zorno i dialožki. Argumentacija je samo u silogističkoj formi, umjesto da je također u nevezanom mišljenju. Smetnje su dolazile i od izključivo latinskoga jezika«. Ibid., pp. 69–60.

nekle negativnom svijetlu, ipak nije sve bilo negativno.⁴⁰ Proučavanje teodiceje⁴¹ Antuna Bauera omogućilo je mladom Zimmermannu da se po prvi puta ozbiljno susretne s mogućnosti dokazivanja Boga. Dokaz o Bogu iz promjenjivosti (prvi Tomin put) potaknuo je Zimmermanna da razmišljajući dođe do zaključka kako Bog, kao prvi uzrok, ipak postoji. U njemu se javljala stanovita kritička misao u odnosu na ovu filozofiju, ali on sam to nije znao točno formulirati, a još manje artikulirani izreći.⁴² Ipak, malo pomalo Zimmerman je dobivao smislene odgovore na neka svoja pitanja. »Stekavši sigurnost o Bogu, dobio sam uporište za mnoge spoznaje. Uvidio sam svoj odnos prema njemu. Moj stvoritelj, gospodar života. Upoznao sam svojstva Božja: vječnost, sveznanje, svemoć i što je najvažnije, uvidio sam, da Bog nije mogao prepustiti ljudima na volju, da li hoće ili ne će raditi i živjeti prema onome, što im kaže razum, stvoren od Boga. Čovjek mora raditi prema razumnoj naravi, kojom se odvaja od životinje, mora se voljom ravnati prema 'savjesti', a to znači živjeti čudorednom dobrotom«. ⁴³ Međutim, ova spoznaja nije ujedno bila i kraj Zimmermannovih intelektualnih traženja. Naime, javljala su se nova pitanja: Zašto sam stvoren? Zašto živim?⁴⁴ Koji je smisao života?⁴⁵ »Sve su te poteškoće u mojoj svijesti kao tamnom koprenom zastirale jedva stečenu sigurnost o Bogu«. ⁴⁶

Da za Zimmermanna ova potraga za odgovorima nije bio samo mladenački i trenutni spoznajni hir, svjedoči nam i to da je nakon šestog semestra bogoslovije samostalno bez konzultacija i traženja dopuštenja od pretpostavljenih

⁴⁰ Ibid., p. 69: »Kad to čitam u svojim bilješkama iz bogoslovije, razabirem, kako su u teškim danima mojih sumnja nadolazili svietli vidici kao odah, da bih lakše podnesao trnovite uzpone novih sumnja i da u njima ne klonem probijajući se do Istine«.

⁴¹ Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, pp. 201–202: »Htio bih na čistu biti, da li ljudski život potječe od Boga. Kako sam nadošao na to pitanje, nije mi danas posve jasno, ali dobro znam, da se je nametalo svakidašnjom religioznom praksom i protureligijskom lekturom, a najviše izučavanjem teodiceje. Dokazi su me uvjeravali – i kad sam već postao siguran, ponovno sam upadao u sumnje«.

⁴² Ovo će mu biti moguće tek kasnije, za vrijeme studija u Rimu.

⁴³ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 62.

⁴⁴ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 99: »Nije samo materijalni svijet ('priroda') činjenica našeg iskustva, nego i vlastiti naš život – moralna svijest u vezi s pitanjem *zašto živimo*. U kome je to pitanje iz dna duše oživjelo, traži nesmiroeno istinit odgovor, koga ne može biti dok nismo načistu da li ima Boga ili ga nema. Bez obzira na sve prirodne znanosti, u pitanju o smislenosti života leži najdublji movens traženja istine o Bogu, o religiji kao osnovici morala. A upravo za to 'traženje' treba biti načistu da li nas je kadro privesti k željenom cilju«.

⁴⁵ Mnogo godina kasnije za Zimmermanna će odgovor na ovo pitanje biti mnogo jasniji: »Odgovor će glasiti: misao našem životu daje moralni zakon, ukoliko je njime čovjeku određeno činiti dobro i tako ostvarivati u čudorednoj ličnosti duhovnog nosioca čovječnosti«. Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, Zagreb, 1944., p. 35.

⁴⁶ Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 64.

odgojitelja, odlučio napustiti bogosloviju i otići u Beč⁴⁷ kako bi na Filozofskom fakultetu u Beču slušao Jodlovu etiku.⁴⁸ Jodlovo raspravljanje o etici dovelo je nadalje Zimmermanna do zaključka kako problem etičke kulture ima duboko značenje za socijalni preporod, ali također i do toga da se dublje zapita o odnosu prema religiji, a koju je ovaj sustav eliminirao.⁴⁹ S boravkom u Beču Zimmermann nije bio zadovoljan. Naime, njegova se očekivanja nisu ispunila, a predavanja Jodla⁵⁰ i Jerusalema su ga razočarala. »Razočaran na tamošnjem filozofskom fakultetu predavanjima Jodla i Jerusalema, vratio sam se u bogosloviju i nakon toga pošao u Rim na filozofske studije.«⁵¹ U Rimu

⁴⁷ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 98: »Na ovoj sam se raskršnici našao kad sam kao student (1906) pošao u Beč zbog Jodla i Jerusalema. U autobiografskim sam bilješkama spomenuo kako me lektira Welträsela (iza mature 1903) odbijala od materijalizma već radi sasvim nekritičkog tona u najtežoj filozofijskoj prekretnici. Naprotiv, iza spisa za 'etičku kulturu' strujao je duh znanstvenog rješavanja životnog problema – i to me ponukalo otići u Beč. Spominjem to iz psihološkog razloga, da mogu iskustveno potvrditi istinu: u čežnji za etički-kulturnim oblikovanjem čovječanstva, kad je spojena sa skepsom o religiji i nesavladivom voljom rješavanja te skepse, knjiga kao što je ova, biva životnom potrebom«.

⁴⁸ *ibid.*, p. 98: »Filozofijski interes za znanstveno sigurni odgovor na pitanje o smislu života nailazi u prvom redu na etiku, na pitanje: da li postoji moralni smisao života i čime se on daje opravdati?«.

⁴⁹ *Ibid.*, pp. 528–529: »Propagandistički karakter – potkraj prošlog i početkom ovog stoljeća – imala je monistička filozofija u t. zv. monističkom savezu za etičku kulturu. Njezin etičar bio je bečki profesor Fr. Jodl. Bog nije osobni stvoritelj svijeta, nego je on upravo stvor onoga, što je u čovjeku najbolje. U duhu čovjeka, u njegovoj težnji za idealima izvire religija, t. j. čuvstvo vezanosti s nečim svemoćnim što je izvan pojedinca. A to je zapravo samo čovječanstvo i njegova kultura, pa zato treba propovijedati moral kulture, a ne religije. Historijski oblici mogu da budu tolerirani kao manifestacija kulturnog čovjeka. Protivno crkvenom učenju, kult Boga treba izmijeniti sa kultom čovjeka«.

⁵⁰ Na jednom mjestu o Jodlu Zimmermann piše sljedeće: »Jodl je najistaknutiji filozof 'pokreta za etičku kulturu' odn. za humanističku (naturalističku) 'religiju'. Religijom smatra svijest čovjekove povezanosti s takvom moći, koja nadilazi život pojedinca i od koje čovjek s poštovanjem prima što je za život najbolje, prema kojoj je konačno usmjereno što god čovjek čini ili propusti učiniti. Samo što Jodl tu moć ne shvaća kao transcendentnu osobnost; povezanost čovjeka, koju označuje riječ 'religija', ono 'iznad' što čovjekom vlada i upravlja, ipak postoji – ne kao nešto nadnaravno, nego nadindividualno, t. j. objekt našeg poštovanja je duhovni univerzum 'kraljevstvo Božje'). Pojmovi o Bogu nisu drugo – po ovom monističkom nazoru – nego najviši i najsvetiji pojmovi čovjeka o vlastitom bivstvu. 'Nije Bog stvorio čovjeka, nego čovjek stvara Boga, sve savršenije i duhovnije što je većma sam duhovan i savršen. Tko tako misli, njemu je objekt religije duhovni uspon čovječanstva, religija je poštovanje spram kulture. Monizam u religijama i crkvama poštuje historijske oblike idealnih ljudskih tvorevina. Saradnja na zajedničkom kulturnom djelu ima značiti službu čovječanstvu, a ne službu Bogu' (Jodl)«. *Ibid.*, pp. 96–97.

⁵¹ *Ibid.*, p. 70.

je Zimmermann prionuo na sustavni studij skolastičke filozofije⁵² te, prema njegovom uvjerenju, upravo toj filozofiji treba zahvaliti kako za temeljitost metode, a tako i kritičku verziranost.⁵³

2. Pronađeni smisao života

Nakon mukotrpnog studija u Rimu, Zimmermann je uz pomoć skolastičke filozofije došao do smirujućih odgovora na svoja mladenačka pitanja. »Sad je sustavno zaokružen naš nazor o životu. Iz filozofije polazimo u život i iz života u filozofiju. (...) Čitav je dale sustav filozofiranja srastao s osnovnim potrebama života. Takav bijaše naš životni put filozofije i religije.«⁵⁴

Za Zimmermanna život dobiva puni smisao po Božjem naumu i promislu i to jer je Bog stvorio i svijet i čovjeka.⁵⁵ Stvoreni čovjek u sebi ima težnju, koja potječe od Boga, za srećom.⁵⁶ Ukoliko čovjek tu svoju iskonsku težnju za srećom živi u okvirima moralnih zakona i granica, tu se onda i može tražiti smislenost našega života.⁵⁷ Naš je filozof uvjeren da se na pitanje o smislu života može odgovoriti na različite načine.⁵⁸ Ipak, samo rješavanje toga pitanja misaonog čovjeka vodi do pitanja o Bogu.⁵⁹

⁵² Omalovažavati skolastiku mogu samo nekritički i neupućeni ljudi. Usp. Stjepan Zimmermann, *Putem života. Autoergografija*, p. 71.

⁵³ Usp. *ibid.*, p. 71.

⁵⁴ *Ibid.*, pp. 212–213.

⁵⁵ Uz teologiju i filozofija se bavi pitanjem smisla života. Zapravo, prema našem filozofu, »Filozofija je kroz svu svoju povijest postavljala pitanje smislu života«. Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, p. 51. Za razliku od kršćanske teologije koja na ovo pitanje odgovara u skladu s Božjom objavom, filozofija poznaje pluralnost odgovora na pitanje smisla života. Zato Zimmermann i piše malo dalje: »Netko bi se mogao protiviti postavljanju našeg pitanja i zato, što je njegovo rješavanje zamršeno, i što u povijesti filozofije postoje različiti odgovori <...>«. Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, p. 52. Nešto dalje Zimmermann pojašnjava: »O tome, da li ljudski život ima smisao i po čemu ga ima, postoje u filozofiji različiti odgovori, koje zovemo *nazori o životu*«. *Ibid.*, p. 59.

⁵⁶ »Svaki se čovjek ne pita zašto živi, da li je *vrijedno* živjeti, čemu nam je život, ali svaki razumije riječ 'sreća', i svaki bi htio sretno živjeti«. Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, pp. 564–565.

⁵⁷ *Ibid.*, p. 505.

⁵⁸ Usp. *ibid.*, p. 529.

⁵⁹ *Ibid.*, p. 531: »Odmah je jasno, da se jedan odgovor na pitanje o smislu života može dobiti uz pretpostavku da je ljudskom životu izvor u Bogu. Čim to pretpostavimo, jasno je da Bog određuje svrhu našem životu. Priznati Boga znači priznati stvaraoca života, koji ima razloga proizvesti žive stvorove, koji ima u svojem voljnom činu svrhu, znade zašto je ljudima dao život, a time i sam život dobiva svoju svrhu. To znači, da je *oživotvorbom* svrhe postignut objektivni smisao života, njegova prava vrijednost«.

Zimmermannovo je opravdanje životnog smisla metafizičke prirode.⁶⁰ Bog je početak i svrha života, a na tom metafizičkom odnosu između čovjeka i Boga zasniva se i religija⁶¹ jer je čovjek religiozan onda kada Boga smatra početnikom i svrhom života.⁶² Ukoliko Boga drži takvim, onda je nedvojbeno da čovjek smisao svojega života pronalazi u zajedništvu s Bogom.⁶³ »Tek onda, kad religija proniče sav život, dobiva onaj svoj puni životni smisao. Po njoj čovjek razumieva početak života i njegov svršetak, kao i vremenski razmak između obje ove granice.«⁶⁴

Kritičko istraživanje i filozofiranje o životu dovelo je Zimmermanna do toga da je zaključio kako je za život čovjeka »istinit ili jedino opravdan teistički ili kršćanski nazor.«⁶⁵ Zimmermann je u svojem mukotrpnom istraživanju i traženju smisla života od pitanja 'Zašto ja živim?', došao do pitanja 'Zašto uopće postavljam pitanje o životu?'. Temeljno pitanje o životu izviralo je iz pitanja o Bogu te je jedino u tom kontekstu mogao pronaći zadovoljavajući odgovor. Nadalje, u tom traženju i pitanje smrti pojavljivalo se kao temeljno pitanje. Dok je, s jedne strane, Zimmermann bio svjestan da će umrijeti, s druge pak strane, pojavljivalo se pitanje o pravom smislu⁶⁶ takvoga života, tj. postoji li neki novi život nakon smrti.⁶⁷ Sva ova pitanja svoj odgovor za Zimmermanna nalaze se u činjenici da Bog postoji i da je taj Bog najveće dobro. »Religiozni

⁶⁰ Ivan Čehok, *Filozofija Stjepana Zimmermanna* (Zagreb, 1993), p. 138: »Rješavanje noetičkih pitanja, kako smo vidjeli, započinje od subjektivnih izvora a završuje dokazom za istinitost metafizičke spoznaje«.

⁶¹ Zimmermann na jednom mjestu kaže kako se kod njega religija stala razvijati »opravdanjem Boga putem filozofskog rješavanja spomenutih problema (pitanje smisla života i postojanja Boga, op.a.). Usporedo je tekla *religiozna* praksa s dugotrajnom borbom između suprotnih nazora: za Boga i protiv Boga. Tiek ove borbe završio je *priznavanjem* Boga«. Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, pp. 202–203.

⁶² »Po religiji se dakle uzbiljuje konačni cilj i time najviši smisao života«. Ibid., p. 169.

⁶³ Usp. Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, pp. 566–567.

⁶⁴ Stjepan Zimmermann, *Smisao života*, p. 205.

⁶⁵ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, p. III.

⁶⁶ Ibid., p. 9: »Kad kažemo pravi ili istiniti smisao života, to znači, da bi neki mogao biti krivi ili neistiniti. A to pretpostavlja, da postoji neko *mjerilo* ili ravnalo (kriterij, znak, ključ), po kome smo kadri prosuditi, koji je pravi, a koji krivi smisao«.

⁶⁷ Matko Globačnik, »Uloga smrti u njemačkoj filozofiji egzistencije međuratnoga perioda i njezina recepcija u misli Stjepana Zimmermanna«, *Smrt u opusu Vladana Desnice i europskoj kulturi*. Zbornik radova s Desničinih susreta 2017, Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.) (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2018), p. 333: »Zbog toga je smrt za Zimmermanna mogla biti samo prijelazna točka na drugi svijet. Samu je smrt shvaćao biološki, kao 'prestanak organskog djelovanja', te je ona bila podređena kršćanskome pojmu 'vječnoga života'«.

ljudi priznaju, da je Bog najveće dobro, pa zato misle, da je *pravi smisao života jedino u saobraćanju ili životnom ujedinjenju s Bogom*«. ⁶⁸

Ova Zimmermannova sigurnost da se preko religije, a to konkretno za njega znači kršćanstvo, može imati pravi smisao života, utemeljuje se u filozofiji. »Ovo naime raspravljanje pripada filozofiji ili traženju istine o svijetu kao cjelini i napose o ljudskom životu po njegovu smislu ili vrijednosti (svrhovitosti)« te Zimmermann u tom kontekstu nedvojbeno zaključuje: »Tek onda, kad umovanjem ili zaključivanjem dođemo do spoznaje, da uistinu postoji Bog, otud ćemo izvesti ili zaključiti, da postoji religija kao životna potreba, koliko od nje zavisi smisao našega života«. ⁶⁹ Pozivati se isključivo na iskustvo u kontekstu dokazivanja na čemu se temelji sigurnost da je religijska vrijednost najviša, za Zimmermanna nije dobar put. To bi bilo moguće pod uvjetom da smo sigurni da Bog postoji. Za Zimmermanna ispravan je put jedino taj da se dokaže kao istinita apsolutna vrijednost religije. Ovdje Zimmermannu pomaže filozofija. »Filozofirati pak o životu znači razmišljati, tražiti odgovore ili sigurne i istinite spoznaje drukčije, sa drugog stajališta, nego kad život psihološki motrimo«. ⁷⁰ Za Zimmermanna jedino ispravno filozofsko rješenje na ova pitanja jest teistička filozofija, a onaj tko priznaje da postoji Bog kao izvor i svrha života, po Zimmermannu, logički ima teistički nazor o životu. »Između svrhe, koju ima čovjek po svojoj razumnoj naravi – od Boga stvorenoj - onih čina kojima će svrhu oživotvoriti, postoji nužna veza. To je temeljni princip teističkog nazora o životu«. ⁷¹ Samo se kritički može ispravno ustanoviti da je teistička filozofija (ili nazor o životu) ispravan, a proces tog ispitivanja znači tražiti smisao života. Za Zimmermanna ova put traženja treba ići na sljedeći način: da bi čovjek razumski priznao Boga upućen je na vanjsko i unutarnje iskustvo, tj. na opće činjenice u svijetu i na svoju savjest. Put spoznavanja ovoga može biti ne-filozofski i filozofski. Ukoliko čovjek razumski dođe do priznavanja Boga i ukoliko voljno priznaje moralni zakon, taj je čovjek religiozan. Zimmermann, kao kršćanin, naglašava kako čovjeka na ovom putu prati Božja milost. Bog čovjeka od mrtvoga stanja, a to za Zimmermanna znači neznanje i pohota, oživljava kako bismo posredovanjem razuma uzljubili Boga te ova naša ljubav posredovanjem vjere postaje nadnaravna te, konačno, u neposrednoj ljubavi budemo zauvijek s Bogom blaženo sjedinjeni, zaključuje svoj misaoni put Zimmermann. ⁷² Isus

⁶⁸ Stjepan Zimmermann, *Filozofija života*, p. 12.

⁶⁹ Ibid., p. 12.

⁷⁰ Ibid., p. 19.

⁷¹ Ibid., p. 20.

⁷² Usp. *ibid.*, p. 410.

Krist objavio je ljudima Božju ljubav po svojoj smrti na križu. Bogoljubnost u sjedinjenju s Kristom za Zimmermanna znači prihvatiti put k posmrtnom sjedinjenju s Bogom. Upravo je u ovome i temeljni smisao Kristove nadnaravne religije te naš kršćanski filozof zaključuje:

»U suživotu s Crkvom biva kršćanin bogoljuban na osnovu toga što znade da za njegovu neprolaznu sreću Božja ljubav u Kristu podnosi i pribijanje na križ. Kog to potrese u dno duše te odluči s Kristom zajedno živjeti, taj po vlastitom iskustvu razumije što znači kršćanska bogoljubnost. Dakako, nikada to ne će iskusiti tko ni sa gledišta 'naravne religije' ne živi bogoljubno, nego se odvratio od Boga kao okorjeli grešnik, ili tko čak ne priznaje Boga. Filozof može ovako razmisliti: apsurdno je pretpostaviti da bi se kršćanska bogoljubnost, daleko savršenija iznad naravne bogoljubnosti, osnivala na zabludi, na obmani glede Krista, jer bi to značilo da ova savršenija ne odgovara volji Božjoj, dok bi joj odgovarala nesavršena bogoljubnost. Već time je opravdana istinitost vjerovanja u Božju ljubav na Kristovu križu. Posve je jasno da jedino ova historijski bogobjavljena religija dolazi u obzir, dok smo u naravnoj religiji govorili samo s gledišta razumskog znanja«. ⁷³ Za Zimmermanna nedvojbeno je kako kršćanska religija stoji kao sretni cilj cijeloga svijeta, a prepreka tom cilju su nesigurnost uvjerenja o Bogu i nemoralne sklonosti. Upravo odatle dolaze i glavni napadi na kršćansku religiju te Zimmermann u svojoj zadnjoj rečenici objavljenoj za života kaže: »Našim se izlaganjem ispostavilo da filozofiranje privodi Bogu, i da se na kršćanskoj religiji osniva nadnaravni smisao života«. ⁷⁴

Zaključne napomene

Potraga za smislom mladog Zimmermanna u svojem središtu sadrži spoznajni problem. Držimo kako upravo u spoznajni problem uvire, ali iz njega i izvire, Zimmermannovo traženje i pronalaženje smisla. Čitajući zapise koje nam je sam Zimmermann ostavio u polog, kako objavljene a tako i one neobjavljene u rukopisu, uviđamo da je u svojem tadašnjem traženju slutio u čemu se sastoji problem pronalaska smisla, ali nije to dobro znao definirati niti izraziti. Kasnije, nakon završetka studija filozofije u Rimu i susreta sa skolastičkom filozofijom, mogao je kako formulirati problem, tako i pronaći pravi odgovor. Za Zimmermanna naša spoznaja nije samo materijalne naravi. Ukoliko bi naša spoznaja bila isključivo materijalne naravi onda ne bismo bili sposobni prijeći granicu materijalne stvarnosti ili kako on to kaže: »t. j. spoznajno bismo ograničeni

⁷³ Stjepan Zimmermann, »Filozofija i kršćanska religija o smislu života«, *Bogoslovska smotra* 33/2 (1963), pp. 49–50.

⁷⁴ *Ibid.*, p. 50.

bili na ono, što je vezano uz materiju, koliko nam je opažajno (iskustveno) pristupna ili pojavna«. ⁷⁵

Naša spoznaja ne bi mogla ništa reći o Bogu niti o duši niti o duhovnim vrednotama ili kako sam autor to sažima: »ne bi moguća bila metafizička filozofija«. ⁷⁶ Međutim, čovjek posjeduje sposobnost spoznaje koja nadilazi ovaj materijalni svijet te može spoznati objektivnu istinu. »Dokazati općenitu sposobnost za prihvaćanje objektivne istine – to je prvi korak k znanstvenom shvaćanju, a taj je korak jedino moguće napraviti u okviru metafizike, zaključuje Zimmermann«. ⁷⁷ Na koncu, Zimmermann je bio uvjeren kako jedino kršćanstvo posjeduje puninu istine. Ta punina istine objavljena je u Isusu Kristu koji je Sin Božji. Prihvatiti tu istinu znači prihvatiti i moralni zakon te za njega vrijedi sljedeće: »Bog je moralnim zakonom odredio svrhu života«. ⁷⁸

In search of the meaning of life. The thought path of the philosopher Stjepan Zimmermann from scepticism to faith

Summary

In addition to introductory remarks and conclusions, this paper is divided into two parts. In the first chapter, entitled *In Search of the Meaning of Life*, we explore Zimmermann's search for the meaning of life in his youth. Zimmermann undoubtedly moved from scepticism to faith, and philosophy and theology were very important to him. The important questions to which our philosopher sought an answer are: whence and why, and these questions are closely related to the worldview and the correctness of that worldview. The second chapter of the work, entitled *The Found Meaning of Life*, shows how Zimmermann, with the help of scholastic philosophy, found important answers to his youthful questions and quests. In the end, according to Zimmermann, life finds its full meaning exclusively in God, who created both the world and man, i.e. in the theistic world view, and in contrast to the materialistic world view, which Zimmermann resolutely rejects and considers erroneous. The conclusion of the work is that the young Zimmermann's search for meaning contains at its core a cognitive problem.

Keywords: Stjepan Zimmermann, philosophy, scepticism, faith, theism, God

⁷⁵ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 618.

⁷⁶ *Ibid.*, p. 618.

⁷⁷ Ivan Macut, »Uvodna studija u rukopis«, u: Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 20.

⁷⁸ Stjepan Zimmermann, *Znanje i vjera*, p. 47.

